

ÖZGÜR MUTLU ULUS
Türkiye'de Sol ve Ordu
(1960-1971)

ÖZGÜR MUTLU ULUS Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde, lisansüstü eğitimini ise aynı üniversitenin Tarih Bölümü'nde tamamladı. 2007'de Hollanda Leiden Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nden doktora derecesini "The Radical Left and its Attitudes Towards the Army (1960-1971)" başlıklı teziyle alan Ulus, Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Aydın Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde bir yıl süreyle öğretim üyeliği görevini yürüttü. Sekiz yıldan beri Acıbadem Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve burada Bilim Tarihi, Uygarlık Tarihi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersleri veriyor. Çalışma alanları arasında Türkiye'de sol siyaset, ordu ve siyaset ilişkileri, kadın çalışmaları ve gençlik hareketleri yer almaktadır.

*The Army and The Radical Left in Turkey:
Military Coups, Socialist Revolution and Kemalism*

© 2010, 2016 Özgür Mutlu Ulus

Bu kitabın yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla I.B. Tauris & Co Ltd'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2398 • Araştırma-İnceleme Dizisi 397

ISBN-13: 978-975-05-2110-2

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Melike Işık Durmaz

DIZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ece Ziya

DİZİN Burcu Demirer, Ece Ziya

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ÖZGÜR MUTLU ULUS

Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)

*The Army and The Radical Left in Turkey
Military Coups, Socialist Revolution and Kemalism*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	9
Sunuş.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
Dar Kapıdan Devrime <i>Yön-Devrim</i> Hareketi	23
<i>Yön</i> 'ün Sosyalizm Anlayışı: " <i>Yön</i> Bildirisi".....	24
Sosyalizm: Sosyal Adalet İçinde Hızlı Kalkınma Metodu.....	26
Sosyalizm ve Demokrasi İlişkisi.....	32
"Yeni Devletçilik" ve Kemalizm.....	35
Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu ve Öncülük Meselesi.....	39
Burjuva Devrimi, Kemalist Rejim ve Sınıflar.....	43
<i>Yön</i> ve Halkçılık.....	45
Devrimde Ordunun Rolü ve Hareketin İktidar Stratejileri.....	49
<i>Yön</i> Hareketi ve Sosyalist Kültür Derneği.....	56
Antiemperyalist Milli Cephe Kurma Girişimi.....	61
<i>Yön</i> 'de Yol Ayrımı.....	69
Zinde Güçler.....	76
Devrimci Strateji Tartışması.....	78
Yöncüler TİP'in Malatya Kongresi'nde.....	95
Barışçıl Yollardan Sosyalizme Geçiş.....	99
Askerî Darbeye Dayalı Devrim Stratejisi.....	102
<i>Türkiye'nin Düzeni</i> : Milliyetçi Devrimcilerin Manifestosu.....	103
Ulusal Kurtuluş Devrimi Stratejisi.....	111
<i>Yön-Devrim</i> Hareketi ve Sol Cunta.....	121

<i>Devrim Hareketi ve 12 Mart</i>	127
<i>Kısa Değerlendirme</i>	129

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Devrim Stratejisi	133
Partinin Kuruluşu ve Programı.....	136
Sosyalizmde Aydınların ve Ordunun Rolü.....	139
TİP İçinde Öncü Sınıf Tartışması.....	145
Milli Cephe Meselesi.....	150
Ara Tabakalar mı? İşçi Sınıfı mı?.....	153
Sosyalist Devrim Stratejisi.....	167
Türkiye’de Devlet ve Ordu: Asyagil Üretim Tarzı Tartışması.....	168
Boran’ın Sosyalizm Anlayışı ve Ordunun Siyasal Rolüne Bakışı.....	179
Boran ve Bürokrasi Tartışması.....	190
Partinin Dağılma Süreci ve 12 Mart.....	202
<i>Kısa Değerlendirme</i>	208

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kestirme Yol Yok: Milli Demokratik Devrim Hareketi	211
Milli Demokratik Devrim Üzerinden Sosyalizm.....	214
MDD Hareketi ve Kemalizm.....	219
TİP İçinde MDD Muhalefeti.....	221
Devrimde Önderlik Sorunu.....	223
Milli Cephenin Kurulması: Dev-Güç.....	227
MDD ve Gençlik Hareketleri.....	230
Dev-Genç’in Kurulması.....	234
MDD Fraksiyonları: <i>Aydınlık</i> Çevresinin Dağılması.....	237
<i>Fokoculuk</i> Tartışması.....	259
Büyük Kırılma: 15-16 Haziran.....	266
Kurultay Süreci ve Radikalleşme.....	272
THKO/THKP-C ve 9 Mart Girişimi.....	278
12 Mart Muhtırası ve Gerilla Eylemleri.....	282
<i>Kısa Değerlendirme</i>	289

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TKP’nin Dışarıdan Sesi	293
TKP’nin Kemalist Rejime Yaklaşımı (1920-1945).....	295
İkinci Dünya Savaşı, Halk Cephesi ve Yasallaşma.....	300
1960’lı Yıllar: “Dış Büro” Olarak TKP.....	301
Ordu Devrim Yapabilir mi?.....	306
Ordu ve Milliyetçilik Tartışması.....	315

TKP-TİP İlişkisi ve Tekrar Öncülük Sorunu.....	325
İşçi Ayaklanması ve Ordunun Tutumunun Değerlendirilmesi.....	326
TKP'nin 12 Mart Müdahalesine Yaklaşımı.....	331
Kısa Değerlendirme.....	334
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Devrim Yolunda Geçmişin Mirası: Kıvılcımlı Hareketi.....	339
Kıvılcımlı Hareketinin Kısa Tarihi.....	340
1960'lı Yıllarda Sosyalist Hareketler ve Kıvılcımlı.....	341
Kıvılcımlı'nın Orduya Yaklaşımı.....	348
Ordunun Burjuva Devrimi Aşamasındaki Rolü Hakkında.....	359
Cumhuriyet Döneminde Ordu ile Burjuvazinin Sorunlu İlişkisi.....	361
Kıvılcımlı'nın 1960 ve 1971 Askerî Müdahalelerine Yaklaşımı.....	365
Kısa Değerlendirme.....	370
Sonsöz.....	373
“Cumhuriyet'in Bekçisi” Silahlı Kuvvetler.....	375
Aşamalı Devrim Stratejisi: Milli Cephede Ordu.....	378
Antitemperyalist Güç Birliği: Sorunlu Bir İlişkisellik.....	381
Yeni Sovyet Tezleri ve Türkiye Solu.....	385
Sosyalist Devrim Stratejisi ve Devrimde Öncülük Sorunsalı.....	388
Ordu, Devlet ve Kapitalizm.....	391
<i>SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA.....</i>	<i>395</i>
<i>DİZİN.....</i>	<i>404</i>

TEŞEKKÜR

Bu kitabın oluşturulması için bilgi toplamamda, derlememde ve fikirlerimi oluşturmamda büyük katkıları olan kişi ve kurumlara teşekkür borçluyum. Elbette bunların başında doktora tez danışmanım Prof. Erik-Jan Zürcher geliyor. Tez üzerine çalıştığım uzun dönemde kendisinden çok şey öğrendim, her zaman desteğini aldım. Bana sunduğu rahat çalışma ortamına müteşekkirim. Ayrıca onun eğitmenliğini ve araştırmacılığını yakından izleme fırsatı bulduğum için kendimi şanslı görüyorum. Ondan öğrendiklerimi özellikle öğrencilerime yaklaşımında uygulamaya çalışıyorum.

Tezde ve kitaplarda kullandığım kaynakların çoğunu Amsterdam'daki International Institute of Social History (IISH) arşivlerinde buldum. Özellikle Türkiye koleksiyonunun sorumlusu Zülfikar Özdoğan'a ve enstitü çalışanlarından Erhan Tuskan'a, enstitünün zengin kaynaklarına ulaşmam konusundaki yönlendirmeleri ve dostlukları için teşekkür borçluyum. Leiden Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim üyelerinden Mehmet Emin Yıldırım bana hem 1960'lı yıllarda içinde bulunduğu hareketle ilgili sözlü görüşme olanağı sağladı, hem de bütün metni okuyup değerlendirdi. Benimle birçok konuda farklı düşünmesine ve bazı temel tezlerime (hatta çoğuna) karşı çıkmasına rağmen yardımlarını esirgemedi. Onunla yaptığımız tartışmaların bana çok katkısı olduğunu belirtmeliyim. Kendisine tüm yardımları için çok teşekkür ediyorum. Leiden Üniversitesi'nde doktora eğitimim sırasında bir dönem konuk yazar olarak ders veren Feride Çiçekoğlu ile de tanışma olanağı buldum. Kendisine dostluğu ve moral desteği için teşekkür etmek istiyorum. Yine tez jürisinde de bulunan Prof. Ahmet İnsel'e jüri değerlendirmesinden sonra yayım aşamasında sağladığı destek için çok teşekkür ederim.

Hollanda'da IISH dışında Türkiye'de Beyazıt Kütüphanesi arşivlerinden, Tarih Vakfı ve TÜSTAV arşivlerinden de faydalandım. Buradaki görevlilere ve Kıvılcımlı Enstitüsü Derneği kurucularından da olan Ahmet Kale'ye yönlendirmeleri ve yardımları için müteşekkirim. Bu kitap esas olarak yazılı kaynaklara dayanıyor olsa da dönemin sosyalist hareketinin önde gelen isimleriyle görüşmeler de yaptım. Bu görüşmelerin gerçekleştirilmesinde bana yardımcı olan ve fikirleriyle çalışmama destek veren Fahri Aral, Ahmet Ezmeoğlu ve Ahmet Kale'ye teşekkür ederim. Benimle görüşmeyi kabul eden herkesten –kitaba dahil etmediklerim de olmakla beraber– dönem hakkında çok şey öğrendim. Kendilerine ve görüşmeler için özellikle beni evlerine kabul eden Belli, Koç ve Sargın ailelerine nazik konukseverlikleri için çok teşekkür ediyorum.

Eserin hazırlanması, tez sürecinden başlayarak çok uzun bir dönemi, farklı ülkelerde farklı dostlukları beraberinde getirdi. Leiden, Boston, Bursa, Ankara ve İstanbul'da (maalesef isimlerini tek tek sayamayacağım) dostlara, bütün yakınlarıma candan destekleri için teşekkür ediyorum. Özellikle Sevim Doğmuş, Yıldız-Eftal Kurtuluş, Serpil-Ercan Tuncel, Ayhan Kalabek, Mustafa Cemal, Can Bora Ünal gibi yakınlarım beni okumaya, öğrenmeye, tartışmaya, yazmaya teşvik ettiler; bu nedenle hiç değilse onların adını anmak isterim. Daima en yakın dostum olan kardeşim Sila'ya her türlü desteği, güveni için teşekkür borçluyum. Bu kitabın hazırlanma sürecinde toplum bilimlerine verdiği değeri sık sık gösteren ve beni çalışmalarım da yakın biçimde destekleyen Acıbadem Üniversitesi Kurucu Rektörü Necmettin Pamir'e samimi teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Ayrıca, Acıbadem Üniversitesi'ndeki çalışma arkadaşlarıma, meslektaşım Rezzan Akçatepe'ye ve yakın arkadaşlarıma, özellikle Deniz, Devrim, Fatih, Ükke ve Hülya'ya hep yanımda oldukları için teşekkür ediyorum. Eđer “kör talih” beni dünyanın bu zor coğrafyasına attıysa (buna da şükür tabii!) ona eş biçimde “gönül gözü açık talih” neyse ki beni içten dostlarla ve burada anabildiğimden çok daha fazla sayıda ilham verici kişilerle karşılaştırdı.

Eşim Mehmet Mete Karadağ'ın candan desteğini her zaman yanımda hissettiğim için kendimi çok şanslı görüyorum. Ne zaman enerjim düşse sıcaklığıyla, neşesiyle beni tekrar canlandırdı. Özellikle de yazı etkinliğinin olmazsa olmaz eşlikçileri olan çayımı, kahvemi –erkeklerden genellikle beklenmedik biçimde hiç nazlanmadan ve hep kendisi düşünerek– sağ olsun hiç eksik etmedi. Kendisine her zaman yanımda olduğu ve ailemi büyütüp genişlettiği, beni Karadağ ailesi ile tanıştırdığı için ne kadar teşekkür etsem azdır. Bütün Karadağ ailesine destekleri için müteşekkirim.

Annem-babam müthiş sabırlı bir şekilde her adımda yardımlarımı benden esirgemedi. Ailem doktora tezimden sonra eserin yazılma-yayımlanma süre-

cini aynı heyecanla beklemeyi sürdürdü. Ailemin yakın çevresinin 1980 darbesi öncesi ve sonrasında tanık olduğum tartışmaları olmasaydı, ben de sol hareketlerin tarihine ilgi duymazdım herhalde. Hepsine ilham kaynaklarım olarak teşekkür borçluyum. Kendimi bu tartışmaları gözlemleyerek büyüdüm ve kitaba verilen büyük değeri görebildiğim için şanslı sayıyorum. Kitabımı, bu eserin oluşmasını sağlayanların başında gelen annem ve babama, Nalan (Güven) Ulus ve İsmail Hakkı Ulus'a ithaf ediyorum. Ayrıca yeğenlerim saydığım neşe ve umut kaynaklarımız Hülya-Özkan'ın sevgili oğlu Ozan Birkan Şahin ile can dostlarım Eylem-Burak'ın oğulları Bora Ilgıcioğlu, Kerem Ilgıcioğlu'na ve aralarına en son katılan kardeşlerim Sıla-Ali'nin kızı, yeğenim, boncuk kızım Ece Buturak'a ithaf ediyorum. Umarım onlar ve onların yaşlıları, bugünün tüm çocukları daha özgür, daha incelikli, daha dayanışmacı, daha barışçıl bir dünyada yaşarlar ve bu dünyanın oluşmasına katkı sunarlar.

Sunuş

Türkiye’de sol hareketlerin geçmişi 20. yüzyılın başına kadar uzatılabilse de ancak 1960-1980 yılları arasında ciddi bir kitleselleşme yaşandı. 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sonrası hazırlanan yeni anayasa, sol siyasete daha fazla hareket imkânı tanımıştı. Bu dönem tüm dünyada eşitlikçi ve özgürlükçü rüzgârların estiği bir dönemdi. “1968 baharı” Türkiye’ye de uğradı ve özellikle Deniz Gezmiş’in etkisiyle kalıcı izler bıraktı. 1968 hareketi birdenbire ortaya çıkmadı elbette. 1960’lı yıllarda ilk kez bir sosyalist parti –Türkiye İşçi Partisi (TİP)– geniş örgütlenme imkânı buldu. Daha önce kurulan yasal sosyalist partiler birkaç ay içinde kapatıldıkları için toplumsallaşamamışlardı. TİP ise radyodan, Meclis’ten, kent merkezlerinden, kahvehanelerden halka seslendi, halkla bir araya gelme fırsatı buldu; 1965-1971 yılları arasında parlamentoda yer alan az sayıda ama etkili milletvekilleriyle Türkiye gündeminde önemli bir yer edindi. TİP aracılığıyla Türkiye’nin doğusunda bir “Kürt sorunu” olduğu neredeyse ilk kez demokratik biçimde dile getirildi. Bu partideki üyelerin bir kısmı sonradan Kürt hareketinin önde gelenleri arasında yer aldılar. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) bu dönemde kuruldu ve Türkiye tarihinin hâlâ en büyük işçi eylemi sayılan 15-16 Haziran (1970) direnişi, “kızıl sendika” olarak görülen ve korkulan DİSK’in kapatılmasına yönelik karara tepki olarak işçilerin kendiliğinden hareketi olarak tarihe geçti.

Türkiye’de askerî bir darbeyle başlayan ve solun görece toplumsallaştığı on yıllık dönem, yine bir askerî müdahaleyle kesintiye uğradı. 12 Mart 1971’deki askerî müdahale de –tıpkı 1980 darbesinde olacağı gibi– hedef tahtasına son derece acımasız biçimde solcuları dizmişti: Muhtıradan son-

ra TIP üyeleri, önde gelen sendikacılar, solcu aydınlar ve gençler tutuklandı, işkenceli sorgulardan geçirildi ve uzun yıllar hapis yattı. Birçok devrimci genç idam cezasına çarptırıldı. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın, yani sonradan "3 fidan" olarak anılacak devrimci gençlerin idam kararı onaylandı ve hemen uygulandı. Diğer devrimci gençlerin akıbeti de farklı olmadı, gerilla hareketine giren gençler buldukları yerlerde katledildiler. İsyankâr gençlerin üzerine devlet gücüyle gidilmesi, egemen güçlerin, devletin, ordunun asıl olarak sola karşı olduğu izlenimini uyandırdı ve 1980 darbesinden sonra durum daha da netleşti. 1950 sonrası Soğuk Savaş ortamı içinde NATO üyesi ülkelerin ordularının –özellikle Güney Amerika'da ve Yunanistan gibi bazı Batı ülkelerinde– yükselen sosyalist hareketleri bastırmaya yönelik hareketlerini bilenler açısından bu durum hiç de şaşırtıcı değildi. Fakat Türkiye'de bir grup sosyalist, deyim yerindeyse "balyoz kafalarına inene kadar" askerî darbenin tam ters doğrultuda gerçekleşmesini bekledi. Askerî müdahalenin kapitalist düzene karşı ve soldan yana olacağı umulmuş, beklenmiş, hatta hazırlanmasına katkıda bulunulmuştu.

Doktora tezime dayanan bu çalışmada, bu "tuhaf" olarak tanımlanabilecek durumu anlaşılır kılmaya, irdelemeye ve açıklamaya çalıştım. Neden sosyalistlerin önemli bir kısmı, 1960'lı yıllarda, on yılı aşkın süredir NATO ordusu olan bir ordudan sola dönük bir darbe beklentisi içindeydi? Sosyalistler, başlıca ideolojik kaynakları olan Marksizm ve Leninizmle bu beklentiyi nasıl bağdaştırmışlardı? 1971 askerî muhtırasının verilmesinde sol hareketlerin rolü var mıydı? Beklenenden çok farklı biçimde gelişen askerî darbenin yönü, bize sol hareketin teorik ve pratik özellikleri hakkında ne tür ipuçları verebilir? Okuyacağınız eserde, bu tür sorular çerçevesinde ve aşağı yukarı on yıllık bir zaman diliminde Türkiye'de radikal sol hareketlerin orduya bakişımı ve orduyla ilişkisini incelemeye çalışacağım.

Okuyacağınız bu kitap, Hollanda'da Leiden Üniversitesi'nde Türkiye tarihi uzmanı Prof. Erik Jan-Zürcher'in yürüttüğü doktora tezime dayanıyor. Tez, akademik bir yayın olarak hazırlandı ve İngiltere'de yayımlandı. İngilizce olarak yazılan kitap, tarafımdan Türkçeleştirildi –yani hem dili çevrildi hem de Türk okuruna yönelik bazı değişiklikler yapıldı– ve yabancı okurlar için eklenmiş ama Türkiyeli okurlara fazla tanıdık gelebilecek kısımlar çıkarıldı. Bunun dışında, zaman içinde oluşmuş bazı ufak tefek yorum farklılıkları ile beraber bazı bölümlerin kapsamı hem genişletildi hem de birincil kaynaklardan alıntılara daha fazla yer verildi. Özellikle *Yön* hareketi, Türkiye İşçi Partisi ve Kıvılcımlı hareketi ile ilgili olan bölümleri, teze ve İngilizce esere kıyasla burada daha ayrıntılı olarak işledim. Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketinin parçalanma sürecini ve buradaki tartışmaları da daha ayrıntılı olarak ele aldım.